

УДК 811.161.2'373:82-92

Садівничий В.О.

„СЕРЦЕ БАЧИТЬ РАНІШЕ ОКА...“

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕРЕДБАЧЕНЬ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ДАНЬКА

Садівничий В. А. „СЕРДЦЕ ВИДИТ РАНЬШЕ ГЛАЗА...“ К вопросу социальных предвидений в творчестве Микола Данько

В статье на примере публицистических произведений журналиста, прозаика, поэта Микола Данько (1926-1993) рассматривается такая функция публицистики, как социальное предвидение.

Ключевые слова: публицистика, национальные начала творчества, журналистиковедение, социальное предвидение

Садівничий В. О. „СЕРЦЕ БАЧИТЬ РАНІШЕ ОКА...“ До питання соціальних передбачень у творчості Миколи Данька

У статті на прикладі публіцистичних теорія журналіста, прозаїка, поета Миколи Данька (1926-1993) розглядається така функція публіцистики, як соціальне передбачення.

Ключові слова: публіцистика, національні засади творчості, журналістикознавство, соціальні передбачення

Sadivnychyu V.O. „HEART SEES BETTER THAN EYES...“ Studies on social prediction on the basis of Mykola Dan'ko's works

The article deals with one of the functions of publicism on the example of publicistic works of M. Dan'ko (1926-1993), who was a journalist, a prose writer and a poet.

Key words: publicism, national principles of creation, journalism, social prediction

Загальна теорія публіцистики в радянській науці, на думку таких сучасних дослідників, як В. Різун [15], В. Галич [3], Т. Трачук [16], [17] та інших, зародилася на межі 50-60-х рр. ХХ ст. в період хрущовської відлиги. Першими науково-теоретичними розробками в українському журналістикознавстві, які відіграли значну роль у визначенні місця публіцистики в загальній системі журналістики, у розробці жанрів, виробленні принципів і функцій журналістики, стали праці В. Логвина „Стаття й кореспонденція в газеті“ (1958) [12], Є. Бондаря „Становлення і розвиток українського радянського нарису“ (1962) [1], Ю. Лазебника „Проблеми літературної майстерності в журналістиці“ (1963) [11], В. Здоровеги „Мистецтво публіциста: Літературно-критичний нарис“ (1966) [9], І. Прокопенка „Мистецтво газетного репортажу“ (1967) [14] та інших.

Якщо, наприклад, В. Логвин та Є. Бондар увагу звертали на аналіз жанрів публіцистики (статті, кореспонденції, нарису) то Ю. Лазебник став одним із перших в Україні, хто з наукової точки зору почав розглядати саме поняття „публіцистика“. Під ним, на його думку, слід називати „твір суспільно-політичної літератури на сучасні актуальні теми, в якому узагальнення і політичне висвітлення фактів досягається таким поєднанням мислення поняттями і образами, яке забезпечує найглибше розкриття ідейного змісту і наділяє його найвищою емоціональною напруженою. Але той же твір на сучасні актуальні теми, в якому тільки робляться одні узагальнення і дається політичне висвітлення фактів без образного мислення, треба вважати твором з публіцистичною тенденцією“ [11, с.211]. А фактично через два десятиліття І. Валько [2] вже зазначив, що це особлива форма прикладного використання наукових знань, яка відображає всі сфери образного життя суспільства і впливає на його розвиток [2, с 14]. Розглядаючи ж функції публіцистики, він вказував, що найбільш важливим моментом „соціального відображення“ є „соціальне передбачення“ [2, с.27].

Багато уваги вивченню розвитку публіцистики приділив В. Здоровега. Що ж до прогнозування, то в праці „Теорія і методика журналістської творчості“ вчений назвав його „складовою аналізу“. Й далі зазначив, що під прогнозуванням слід мати на увазі „аналітичний, науковий у своїй основі метод вгадування недалекого майбутнього на підставі тенденцій розвитку процесів і подій дня нинішнього“ [10, с.192].

Сучасні ж дослідники теорії журналістики та публіцистики зокрема до вивчення проблем передбачення і прогнозування не звертаються. На нашу ж думку - це одна з основних засад творчості журналіста-аналітика.

Саме це - передбачення й прогнозування в публіцистиці - є **метою** нашого дослідження. **Матеріалами** слугують газетні, журнальні та віршовані тексти поета й публіциста Миколи Данька. Досягнення означеної мети потребує виконання низки завдань, пріоритетними з-поміж яких є: визначення передумови соціальних передбачень, притаманних національним засадам українських літераторів; виявлення мотивів передбачень у публіцистичних творах Миколи Данька. Робота виконана в межах теми „Літературно-публіцистична та громадська діяльність Миколи Данька в контексті національно-визвольного процесу 60-80-х років ХХ століття“.

Художня культура „разом з національною мовою й характером (побутовою свідомістю, психологією, звичками тощо) належить до найбільш „етнічно забарвлених" сфер людської діяльності, де безпосереднім чином розкривається самобутність нації" [8, с.31]. Зрозуміло: високі почуття й духовні поривання митця народжуються не на ґрунті грубої сили. Тож національні засади творчості формуються на світогляді етносу. Він, світогляд, „в українців формувався протягом багатьох тисячоліть, і основу його склало міфологічне, поетичне сприйняття світу, яке, незважаючи на тривалі несприятливі умови, проіснувало аж до наших часів" [18, с.20].

Немаловажливою передумовою формування національних засад творчості є „кордоцентризм", який складає основний традиційний напрям української філософської думки, що утвердився в ній на основі ще, певно, язичницького розуміння серця.

На нашу думку, саме він і став однією зі світоглядних основ творчості Миколи Данька. Народився літератор 24 травня 1926 р. в с. Славгород, Краснопільського р-ну, Сумської обл. Закінчив факультет журналістики Львівського університету ім. і. Франка. Працював у газетах „Ленінська молодь" (Львів), „Ленінська правда" (Суми), журналі „Початкова школа" (Київ). Автор трьох поетичних збірок: „Зоряне вікно" (1965), „Червоне соло" (1967), „Й сонця прихилив би!.." (1991). Після виходу книжки „Червоне соло" зарахований до „буржуазних націоналістів", звинувачувався прокуратурою Сум за статтю 187-1 Карного кодексу УРСР: „Систематичне розповсюдження в усній формі свідомо неправдивих вигадок, які ганьблять радянський державний устрій, а також виготовлення або розповсюдження у письмовій, друкованій чи іншій формі творів такого ж змісту". Звільнявся з редакцій, працював сторожем, вантажником. Віршовані твори Миколи Данька не друкувалися 19 років. У газетах виступав під псевдонімами М. Славгородський, М. Михайленко, І. Станченко. Не піддавшись, як зазначає у своїх творах, умовлянням „наварнякати оду", не злякавшись погроз, слідств, „тихих репресій", у 70-80-ті рр. писав про „лавутиння неволі України". про зорю „криваву Ілліча", „хижу ніч андропівську", про вкраїнську душу, яка „все „вій та гей" в епоху рвійну!". Не опублікованими залишилися сотні поезій, десятки оповідань, новел, есе, нарисів, краєзнавчих розвідок. Але й відоме дає нам підстави говорити про вміння Миколи Данька „бачити очима серця"¹.

Прийнято вважати, що теоретичне обґрунтування філософії серця, яка пояснює серце як центр людського буття, започаткував К. Транквіліон-Ставровецький, розвинули Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Куліш, П. Юркевич, О. Кульчицький та інші. Згідно з їхнім ученням, серце - носій і оберіг усіх тілесних сил людини. Серце - центр душевного й духовного її життя. Так, у серці народжується і зачинається рішучість людини на ті чи інші вчинки; у ньому виникають різноманітні наміри і бажання; воно є місцем волі й бажань. Нарешті, серце - осереддя морального життя людини; початок усього доброго й злого в словах, думках і вчинках людини. Відтак серце становить значну частину нашого єства, це скрижаль, на якій викарбуваний природний моральний закон. „Кордоцентризовмі" властиві виразні емоційні форми та зв'язок ентузіастичних настанов із чуттєвою сферою: він став і одним із найвагоміших мірил Слова - Слова мовленого й писаного, давав можливість „бачити" події задалегідь, бачити „очима серця".

Далеко не всім, хто брав до рук перо, щоб записати „відчуті" в собі рядки, це відкривалося. У 1991 р. Микола Данько з нагоди першої річниці проголошення суверенітету України писав у Сумській обласній молодіжній газеті „Червоний промінь": „Я, наприклад, у своїй зухвалій поетичній уяві давно завважив райдугу над вільною Україною. Серце бачить раніше ока. Але ж воно й підказує: поспішаймо повільно!" [6, с.2]. Чи мав право так „бачити" Микола Данько? По-перше, його, право, він вистраждав своїм життям. По-друге, наведені слова - синтез усього його художнього мислення, що не раз виражалось у творах, надаючи їм прогнозуючої функції.

Щоправда, за П. Юркевичем, „думки, слова і спроби суть спочатку не образи зовнішніх предметів, а образи або вияви загального почуття душі, породження нашого сердечного настрою" [19, с 342]. Й оці почуття, своєрідний сердечний настрої, а відтак, і передбачення прийшли до Миколи Данька задовго до того, коли на нього поклати звинувачувальний перст комуністична система.

Благополучного, з огляду роботи та зарплати, 1958 р. він написав вірш „Коли і рідні і знайомі...", у якому навдивовижу точно передбачив час власної самотності, як результат відвернення оточуючих:

¹ Детальніше про Миколу Данька див. публікації автора: Садівничий В. Душа, відкрита до людей // Червоний промінь. - 1991. - 16 березня. - С. 5; Садівничий В. Вони тримають Україну // Українська культура. 1994. - №11-12. - С. 11-13; Садівничий В. Голгофа Миколи Данька // Літ. Україна. - 1995. - 12 жовтня. - С. 8; Садівничий В. Козацьким обеліском на путі... // Слово і час. - 1996. - №7. - С.11-14; Садівничий В. З тавром націоналіста / Реабілітовані історією. Сумська область. - У 3 кн. - Кн. 1. - Суми: ВВП „Мрія-1", 2005. - С. 135-139; Садівничий В. О. Національні засади як передумова творчості Миколи Данька // Вісник Сумського державного університету: Збірник наук. праць. Серія Філологічні науки. - 2006. - №3. - С. 34-43.

Коли і рідні, і знайомі
 Руки тобі не подадуть
 І всі наклепники відомі
 В куток мов звіра зацькують...

.....
 І жінка, налякавшись бурі,
 Тебе не схоче упізнати.
 Тоді... тоді на ласку долі,
 Нешасний брате, покладись...

.....
 І станеться велике диво,
 Мов фея мила, чарівна.
 До тебе з'явиться вона,
 Твоя Українонька золотонива...

На запитання, чому наклепники його заганятимуть у „глухий кут“; чому притискуватимуть „до чорних мурів“; чому жінка „не схоче упізнати“, прямої відповіді не дається. Можливо, „очі серця“ митця ще не проникали так далеко, а мо' були засліплені хрущовським осонням. Однак прочитується відчуття великих морозів, що притиснуть відлигу, і тоді „наклепники В куток мов звіра зацькують“. Та від обраного - служити Україні - він і з кутка не збирається відмовлятися.

У многотрудному вже для нашого народу 1967 р., коли частина письменників розплачувалася за свій нонконформізм (бунтарство) початку 60-х конформізмом (притискуванням), інша частина - політичною мовчанкою, а ще інша - ув'язненням, читаючий люд в Україні сколихнула збірка „Червоне соло“, у якій глибокий інтелект художника, пропущений крізь серце, прогнозував недовговічність існуючої системи.

Ось в одному творі він ототожнює Україну з тополю, над якою вітер імперії „Крилом, як віялом імлістим,... заколисує рабів...“. А в цей час двоголовий орел, хоч і завуальований після 1917 року під зірку, вночі безжалісно клеє цю тополю, нищить зелене листя. Прогнозуючи недовговічність цього відкритого знущання, поет водночас запевняє і закликає: „Ми не дамо вершечку всохнуть, / Ми тіло щепимо своє“ [7, с. 6].

Ще один прогноз швидкого виходу України з неволі віднаходимо в поемі „Перед боєм“. Хоч дія її відбувається в Австро-Угорщині XVII ст., читач легко здогадувався про істину щоб воля стала дійсністю, потрібно, принаймні, хотіти волі: „Ає! Бо плюємо собі у жменю та дякуєм либонь усіх за ласку“. Олекса Довбуш, а він головний герой поеми, розповідає своєму синові про павутиння, що „в'ється, мов курмей“ і все тугіш стискає горло, що „на бідку всякі є оруді“. Олексик загорається, він теж хоче бути опришком.

Олекса Довбуш
 Нам рабу вати, синку, не подоба.
 За інші скарби треба купно дбати,
 Та вивести з неволі Україну,
 Щоб хлопська правда панувала владно,
 Щоб не глумились добрії сусіди.
 Не збиткували над коханим словом [7, с 78-79].

Уже не прихований художніми символами, а відкритий прогноз щодо майбутнього держави читаємо у віршованій драмі „Чорнобривці“. Більше того, тут не обмежується просто передбаченням, тут автор уже відкрито, в Шевченковому дусі закликає наближувати звільнення:

Настане час... Грядуть вже молоді
 Із ненькою у серці... Буде битва!
 Воскресне з мертвих дужа Україна...
 Європа замилується, весь світ... [7, с 84].

Зрозуміло, такі прогнози тодішній владі сподобатися не могли. Її дії щодо поета вже відомі.

Та життя продовжувалося. Духовна його вісь не була зламана. А життя духовне, за визначенням П. Д. Юркевича, „зароджується раніше від світла розуму - в мороці і темряві, тобто в глибинах, недоступних для нашого обмеженого погляду. Якщо з основ цього життя виникає світло знання і розуміння як наступне його виявлення, то цим повністю виправдовується біблейський погляд на значення людського розуму, котрий є вершиною, а не коренем духовного життя людини“ [7, с 344]. Микола Данько жив саме на цій вершині. Упевненість такого твердження дають твори, написані в період вимушеного двадцятирічного мовчання. У них - бачення близької волі, відчуття її. Це легко віднайти в останній прижиттєвій збірці поета „Й сонця прихилив би!..“:

Дарма той лад гальванізують,
 Він вибухає раз у раз
 Пекельним чадом, як Везувій,
 Як генератор всіх зараз [4, с.46].

Однак більш цікавими видаються ті твори, що до сьогодні ніде не друкувалися. Показовими є „Оптимістичні інтермецо", датовані 8 січня 1982 р., що вихлюпнулася на папір, як свідчить напис рукою Миколи Данька, імпрровізаціями-посвятами Анатолію Коломацькому, Людмилі та Вікторові Казбан (останній і передав їх авторові цих рядків).

Зверніть увагу, автор уже прямо вигукує:
 Еверест розпачливого болю.
 Скрик, що захлинувся і завмер.
 Друзі любі, я вже бачу ВОЛЮ,
 Чую голоси небесних сфер.

І саме в цьому віршованому творі, який за всіма ознаками відноситься до публіцистики, літератор передбачає свій подальший шлях по землі: після всіх ударів долі просить ще одного, останнього, та такого, який принесе сподівану волю народові. Потому

Перетвориться на щастя - мука,
 Стане братом прометеїв крук.

Груди він розшарпувать не буде.
 Слугувати він почне мені.
 І я знов у вас повірю, люди,
 І засну навек в солодкім сні...

Надаючи дружбі філософського змісту, Микола Данько посилався на Аристотеля, який розглядав її як прояв вищої справедливості та людської гідності:

Розжареним каменем груди заклало. Прямою
 наводкою Доля вже б'є. Снаряди - навколо.
 Надії так мало... І все ж таки є!

О друже мій Вікторе, мій Анатолію,
 Добром розвидняли ви серце мое,
 І вгледів сестру я, українську тополлю,
 Бо все ж таки є!

Зрозуміло, Микола Данько, осмислюючи такі естетичні категорії, як дружба, справедливість, філософське ставлення до смерті, виходив у міркуваннях не тільки з власного досвіду, а й ідей, що жили як традиції та етичні норми:

І все ж таки є у людині - Людина,
 Братерство і дружба наснаги дає.
 Я знов перед вами схиляюсь уклінно,
 Бо все ж гаки є!

І все ж таки є Всемогутній, хто бачить
 Мене з високості й карає гієн.
 Стократ повторяю, в екстазі неначе:
 І все ж таки є!

Цікавим видається і зроблений рукою Миколи Данька припис до твору: „Останній вірш наснився, власне снівся цілу ніч з безкінечною кількістю строф. На жаль, уранці зміг пригадати лише 24 рядки. Від решти залишилося тільки естетичне враження" [5].

Повертаючись до прогностичності статті „Поспішаймо повільно", слід наголосити, що, поперше, це остання прижиттєва публіцистична публікація Миколи Данька: по-друге, журналісти сумської молодіжки саме до нього, як багатолітнього страждальця від комуністичного ладу, звернулися за виступом з нагоди вказаної лати. І Микола Данько не розчарував ні журналістів, ні читачів: „Суверенітет на словах поступово обросте пір'ям... Українська мова, пише Микола Данько, - насупір усім її ненависникам, здобуватиме перемогу за перемогою...

Цілком свідомий того, що названа Декларація, яка не набрала чинності закону - тільки задріпана шапка, а не сама голова. Але ж дасть Бої; якось намацаємо свою голову й зодягнемо ту блаженку покривку, та ще й перетворимо на Шапку Мономаха!

Вірю! Станеться!

Давайте тільки не докотимося до міжпартійної жабомишодралівки...

Ось розкуємося. Будемо робити крок за кроком... Я, наприклад, у своїй зухвалій поетичній уяві давно завважив райдугу над вільною Україною. Серце бачить раніше ока. Але ж воно й підказує: поспішаймо повільно!" [6, с.2].

А ще Миколу Данька „цікавлять не так самі процеси, дії тих чи інших факторів, як душевні реагування, різні рівні психічної напруги і їх розумові осмислення. Беруться переважно найдраматичніші, найвирішальніші хвилини, коли можливі були сумніви, розгубленість, зневіра-розпач" [13, с 146]: „Топтали - що ж, як на війні... Так витирали ж ноги. В добу тотальної облоги шептав він: „Вішайтесь мені?“. За таких обставин можна було зважуватись на зречення ідеалів і при цьому навіть виправдовуватися: „Чи тобі найбільше треба? Схаменися! Вгомонись!.. Не один такий ти мудрий. Є ж крім тебе, не сліпі. Кандидати в сніжні тундри... То ж мовчи, лише сопи". У такі миттєвості підступно могла закрадатися готовність до компромісів: „Чи ж довго наварнякать оду? Всі ж з личинкою - на двох стільцях!..“ Та почуття обов'язку бере гору: „Нести свій божевільний світ". Аж до самопожертви: „Обняв хреста: вбивайте цвях!" І тут же знову гризе сумління, що не зміг „сокиру падлючу зупинити поза межами згуб", що „народ мовчить, мов камінь", що „лицеміри ж на коні". А тому „Голос серця, голос неба Душу шарпає вночі..." Й утверджується усвідомлення: „Так, мені найбільше треба. Той злочинець, хто мовчить..."

Загалом огляд наукових журналістикознавчих праць щодо соціальних передбачень у публіцистиці, а також праць філософів, у яких акцентується увага на вмінні „бачити очима серця", та проведений на цій підставі аналіз творів публіцистики Миколи Данька дозволяють нам зробити висновки про те, що: на жаль, питання соціальних передбачень і прогнозування не привертають увагу вчених-журналістикознавців; немаловажливою передумовою формування національних засад творчості є „кордоцентризм" і він же виступає основою соціальних передбачень; мотивами передбачень у публіцистичних творах Миколи Данька виступають незалежність України та власна доля; соціальні передбачення та прогнозування є показником високого рівня журналіста-аналітика.

Джерела та література

1. Бондар Є. Становлення і розвиток українського радянського нарису. - К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1962. - 80 с.
2. Валько І. Публіцистика и развитие социалистического образа жизни. - К.: Вища школа, 1980. - 142 с.
3. Галич В. Олесь Гончар - журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності: Монографія. - К.: Наук. думка, 2004. - 816 с.
4. Данько М. Й сонця прихилив би!..: Поезії. - К.: Рад. письменник, 1991. - 204 с.
5. Данько М. Оптимістичні інтермецо // Архів автора.
6. Данько М. Поспішаймо повільно// Червоний промінь. - 1991. - №28.
7. Данько М. Червоне соло. Вірші. [Біогр. довідка: - С. 2]. - Харків: Прапор, 1967. - 92 с.
8. Забужко О. Культура і традиція // Літературна панорама, 1988: Збірник / Редкол.: В. Г. Дончик (голова) та ін. - К.: Дніпро, 1988. - С 29-41.
9. Здоровега В. Мистецтво публіциста: Літературно-критичний нарис.-К.: Рад. письменник, 1966. - 174 с.
10. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. - 2-ге вид. - Львів: ПАІС. 2004. - 268 с.
11. Лазебник Ю. Проблеми літературної майстерності в журналістиці. - К.: Держполітвидав України, 1963. - 266 с.
12. Логвин В. Стаття й кореспонденція в газеті. -Х.: Обл. вид-во, 1958. -31 с.
13. Моторнюк І. Голосом зболеного серця //Дзвін. - 1993. №1. -С. 144-146.
14. Прокопенко І. Мистецтво газетного репортажу: Лекції. - К., 1967. - 130 с.
15. Різун В., Трачук Т. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства: Монографія / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2005. - 232 с.
16. Трачук Т. До витоків української науки про журналістику //Наукові записки Інституту журналістики. - К.: Інститут журналістики, 2003. - Т. 13. - С. 86-94.
17. Трачук Т. Розроблення в радянський час українськими вченими навчального курсу теорії і практики журналістської творчості // Наукові записки Інституту журналістики. - К.: Інститут журналістики, 2005. -Т. 18.-С. 106-117.
18. Шахрай В. Щодо пізнання світогляду українців // Артанія. - 1999. - Кн. 5. -С. 20-21.
19. Юркевич П. Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова божого // Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А.К. Бичко та ін. -К.: Либідь, 1993. - С. 341-348.

Поступила до редакції 04.08.2007 р.